

УДК 130.122: 37.013

Духовна культура та процес соціалізації

Н.Ю. ГІРЛІНА

Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти,
м. Дніпропетровськ, Україна, E-mail: yu_h@inbox.ru**Авторське резюме**

Культура у своєму духовному вимірі надає смисли людському буттю у всій тотальності його проявів. Духовно-продуктивна діяльність забезпечує формування духовних цінностей, а духовно-практична діяльність стосується опанування людиною та соціальними групами накопичених людством духовних цінностей у процесі власного культурного розвитку. Саме другий процес лежить в основі соціалізації підростаючого покоління і має найбільше значення для формування духовної культури молоді. Його результатом є набуття молоддю духовного досвіду, розвитку ціннісних орієнтацій, духовних потреб і духовних почуттів. Сутністю духовної культури є набування сенсу життя у вигляді ustalених на особистісному рівні ціннісно-сміслових життєвих орієнтирів, що здійснюється на основі трансформування універсуму зовнішнього буття у внутрішній світ особистості. В основі соціально-філософського дискурсу дослідження духовної культури молоді має лежати проблематика взаємозв'язку та взаємодетермінації особистісного духовного розвитку та духовного життя суспільства загалом. Саме соціальний вимір феномена духовної культури як наслідок взаємодії особистості та суспільства має знаходитися у центрі соціально-філософського аналізу. У межах соціально-філософського дискурсу духовна культура особистості має аналізуватися як процес набування людиною людського через інтеграцію до соціального простору свого буття. Розкриваючи соціально-філософський зміст поняття духовної культури як чинника соціалізації, слід насамперед підкреслити його системостворюючий стосовно суспільного розвитку потенціал.

Ключові слова: соціальна філософія, духовна культура, соціалізація, особистість, соціальний розвиток.

Spiritual culture and socialization process

N.YU. HIRLINA

Dnipropetrovsk regional institute of postgraduate pedagogical education, Dnipropetrovsk,
Ukraine, E-mail: yu_h@inbox.ru**Abstract**

Culture in its spiritual dimension gives the meanings of human existence in all its manifestations totality. Spiritual productive activity ensures the formation of spiritual values and the spiritual and practical activities relate to the learning of human social groups and spiritual values accumulated by mankind in the process of their own cultural development. This second process underlying the socialization of the younger generation has the greatest importance for the formation of spiritual culture of youth. The result is the acquisition youth the spiritual experience of values, spiritual needs and spiritual senses. The essence of the spiritual culture of acquisition is the meaning of life as established at the personal level of value-semantic orientations of life that is based on the transformation of the universe being outside the inner world of the individual. At the heart of social and philosophical discourse study of the spiritual culture of youth should be based on relationship issues and mutual determination personal spiritual development and spiritual life of society as a whole. It is the social dimension of the phenomenon of spiritual culture as a result of interaction between the individual and society must be at the center of social and philosophical analysis. Within the social and philosophical discourse spiritual culture of personality is analyzed as a process of acquisition of the human person through integration into the social space of his being. Revealing the social and philosophical meaning of spiritual culture as a factor of socialization, it should first be emphasized systemostvoryuyuchyuy regarding social development potential.

Keywords: social philosophy, spiritual culture, socialization, personality, social development.

Постановка проблеми. Вплив духовної культури на процес соціалізації особистості є предметом вивчення етнографії, історії, філософії, соціології, мистецтвознавства, етики, релігієзнавства та багатьох інших гуманітарних дисциплін. Це свідчить про універсальність даного явища людського буття, про сутнісний зв'язок між процесом становлення особистості та її буттям у просторі культури, яка у загальноприйнятому значенні розуміється як духовна й піднесена сторона життя людей. У духовному контексті процес соціалізації доцільно

© Н.В. Гірліна, 2016

інтерпретувати як осмислення людиною, для якої головною сутністю життя є універсальні цінності добра, краси та істини, сенсу свого буття, місця і гармонізації її відносин з природою, суспільством, інформаційним середовищем. Змістом культури є вся людська діяльність, і головним результатом розвитку культури є людина як родова істота, удосконалення її творчих сил, здатностей, форм спілкування.

Аналіз досліджень і публікацій. Значна частина сучасних вітчизняних дослідників проблем духовної культури акцентує широ-

кий соціально-економічний, історико-генетичний, соціокультурний контексти соціалізації та буття особистості. Мова йде, перш за все, про теорії становлення особистості та ролі духовного фактора у цьому процесі, які розглядаються у працях І.Д.Беха, С.Д. Максименка, Л.Е.Орбан-Лембрик, В.О.Татенка, філософські підходи до розуміння духовної природи соціалізації, обґрунтовані у роботах А.М.Алексюк, В.І.Бондаря, Л.П.Вовк, І.Звереві, А.Й.Каласької, Л.Міщик, О.М.Олексюк, Г.М.Падалки, Н.Г.Протасової та інших авторів.

Проблеми впливу сучасних мас-медіа на процес формування духовних цінностей української молоді у процесі соціалізації аналізуються у роботах таких вітчизняних авторів, як В. Здоровега, Й. Лось, І. Мащенко, А. Москаленко, І. Слісаренко, І. Хропко, Ю. Шаповал, В. Шкляр та інших. Різні аспекти проблеми духовно-морального виховання підростаючого покоління у соціокультурному середовищі інформаційного суспільства розглядалися у роботах М. С. Бобрової, М. А. Бондаренко, Т. К. Клименко, Л. П. Ілларіонової, В. М. Пустовалова, С. А. Садикової, В. І. Павлова, В. В. Шогана та інших.

Вказані наукові розвідки детально розкривають сутність, цілі й принципи духовної культури особистості як основу формування її моральності, яку при цьому визначають як «ступінь освоєння особистістю соціального досвіду..., розуміння себе й інших» [5, с.120]. Узагальнення наукових розвідок у царині взаємодії духовної культури та соціалізації дає можливість визначитися з основними проблемами даного напрямку соціально-філософських досліджень. Найбільше значення мають такі проблеми, як вивчення соціальних аспектів формування духовної культури підростаючого покоління; соціально-психологічний та соціально-комунікаційний вимір його духовності, аналіз проблем молодіжних субкультур, самоідентифікації молоді. Загалом духовна проблематика займає важливе місце як ціннісне підґрунтя визначення орієнтацій та мотивів діяльності і поведінки підростаючого покоління. Однак при цьому дослідження взаємозв'язку процесів соціалізації та становлення духовної культури підростаючого покоління на системному рівні практично не здійснюється.

Мета дослідження. Охарактеризувати взаємозв'язок духовної культури та процесу соціалізації особистості в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Саме культура визначає народження духовного світу людини, і наше духовне тіло існує та розвивається на основі пізнання духовних феноменів. Духовний світ людини неможливий без духовних знань та духовних зусиль щодо їх трансформації у характеристики особистості. Тому для дослідження процесу соціалізації найбільш прийнятним є розуміння поняття «культура»

у контексті її людинотворчої функції як духовної субстанції буття людини й соціуму [1, с. 32]. Можна говорити і про зворотний зв'язок, оскільки конкретний зміст духовної культури визначається процесами соціалізації й інституціоналізації людини, що особливо чітко проявляється в умовах глобалізації та становлення медіакультурного простору. Актуалізація проблематики взаємозв'язку духовної культури та процесу соціалізації як предмета філософського дослідження в сучасних умовах визначається тим, що стосовно процесів глобалізації та інформатизації даний зв'язок слід розглядати як найбільш загальну абстракцію, яка розвивається у своїх визначеннях в умовах найбільш багатого конкретного змісту.

Саме від адекватного впливу духовних цінностей на процес формування людини в інформаційно-медійному суспільстві вирішальною мірою залежить успішність розвитку будь-яких соціальних суб'єктів – від особистості до людства загалом. У культурній антропології подібний статус культури називають «тотальним соціальним фактом». Відтак вплив духовної культури на розвиток соціуму через формування ціннісного середовища соціалізації визначає її випереджально-прогностичні функції стосовно розвитку цивілізації ХХІ ст. Вона «репрезентує комплекс ціннісно-сміслових, інформаційно-пізнавальних, художньо-образних явищ, що об'єктивуються та розвиваються в межах суспільної, групової й індивідуальної свідомості» [3, с.5]. На особистісному рівні у процесі соціалізації духовна культура формує таку якість, як духовність людини, остання має інтерпретуватися як визначальна складова духовної культури, у межах якої визначається ставлення людини до природи, суспільства, самої себе.

Якщо розглядати взаємозв'язок соціалізації та духовної культури, то потрібно зупинитися на двох процесах. Духовно-продуктивна діяльність забезпечує формування духовних цінностей, а духовно-практична діяльність стосується опанування людиною та соціальними групами накопичених людством духовних цінностей у процесі власного культурного розвитку. Саме другий процес лежить в основі соціалізації підростаючого покоління і має найбільше значення для формування у дітей та молоді духовних цінностей. Його результатом є набуття особистістю духовного досвіду, розвитку ціннісних орієнтацій, духовних потреб і духовних почуттів. Відтак духовна культура виступає як продукт і спосіб діяльності людини, яка, у процесі перетворення навколишнього світу, перетворює і себе саму.

Вплив духовних цінностей на процес становлення індивіда завжди був предметом серйозних філософських досліджень. У історико-філософському вимірі вона визначається у межах наукових розвідок, що стосуються

становлення людини як родової істоти. У цьому контексті суттєве значення мають погляди на формування феномена духовності особистості як детермінанта рівня розвитку суспільства та культури (Аристотель, Платон, Сократ та інші). Культурно-історична зумовленість розвитку людини, її духовне та духовно-почуттєве переживання дійсності відображено у «філософії серця» численних вітчизняних мислителів - М.О.Максимовича, Г.Сковороди, П.Д.Юркевича. Українські філософи підкреслюють, що становлення людини як свідомого добродійця відбувається тоді, коли вона живе в стані духовного буття.

Особливе місце ця взаємодія займає у наукових розвідках представників гуманістичної філософії. Е.Фромм надавав пріоритетності упорядкованості ціннісно-смысловій сфері особистості, основою якої мають бути такі духовні елементи, як єдність всіх людей, відданість життю та людству. У Р. Ассаджіолі поняття «духовне» відображає всю людську активність, орієнтується на високі і небанальні цінності - етичні, естетичні, героїчні, гуманістичні, альтруїстичні. У А.Маслоу духовне становлення прямо пов'язане з самоактуалізацією особистості. Загалом слід сказати, що у філософії проблема становлення людини, її духовного світу органічно пов'язана з розкриттям творчої природи людини через її духовність, що надає людському життю сенс. Духовна природа дає можливість культурі здійснювати свою головну функцію - людинотворчу. Діяльнісне перетворення зовнішнього світу є основою формування в людини «інструментального розуму», а засвоєння духовних цінностей формує її внутрішній світ і викликає розвиток тих духовних якостей, завдяки яким вона й стає особистістю як кумулятивний результат процесу соціалізації.

Особливо слід підкреслити, що культура у своєму духовному вимірі надає смисли людському буттю у всій тотальності його проявів. Відомий філософ В.Біблер характеризує культуру як «форму самодетермінації, самоприречення діяльності, волі, свідомості, мислення, долі людини», кульмінацією засвоєння людиною духовних цінностей є акт самодетермінації, унікальний і неповторний для кожного індивіда [2, с. 304-305].

Практично всі дослідники підкреслюють, що актуалізація проблеми взаємодії духовної культури та соціалізації молоді на сучасному етапі зумовлена невизначеністю соціального розвитку, що прямо впливає на розбіжність у розумінні загальнолюдських ідеалів і конструктивних стратегій розвитку людини та суспільства, а також поширенням у духовному житті технократичного мислення та орієнтирів споживацького способу життя. Відсутність моральних орієнтирів, знецінювання загальнолюдських гуманістичних ідеалів та моральних цінностей і загальної культури приводять до

розвитку у молодіжному середовищі соціальних пороків, що розцвіли за останні десятиліття. При цьому вітчизняні науковці вказують на такий негативний аспект індивідуалістично-прагматичної трансформації цінностей у сучасному суспільстві як «еґоїстичне захоплення духовного простору», яке посилюється тим, що «українське суспільство на нинішньому етапі свого розвитку поки що чітко не визначило ті моральні норми життя людей, які б могли слугувати ідеалом для підростаючих поколінь» [6, с. 3]. Між тим саме у процесі формування духовної культури у свідомості молоді людини відбувається переосмислення цінності людського буття, результатом якого стає визнання самоцінності людини та духовно-морального смислу її життя.

У цьому зв'язку особливу актуальність отримують проблеми виховання сучасної молоді в рамках духовної культури. Значущість у цьому процесі духовної культури молоді можна пояснити низкою обставин. Передусім мова йде про необхідність узгодження процесів соціалізації з глобальними процесами змін, які торкаються і духовної сфери. Важливу роль відіграє той факт, що суперечності духовного розвитку молоді найбільш гостро і наочно відображають проблеми духовної сфери суспільства XXI ст. Надзвичайно гострою є проблема формування та реалізації у практичній діяльності духовної культури молоді в умовах становлення інформаційного суспільства, нових форм комунікації, глобалізації. Особливо важливим аспектом дослідження є аналіз впливів на процес соціалізації підростаючого покоління соціокультурного середовища інформаційного суспільства, особливостями якого є формування електронно-віртуального простору та медіакультури.

Найважливішими критеріями становлення особистості як духовного суб'єкта у процесі соціалізації сучасні дослідники вважають прагнення до духовного й морального загальнолюдського ідеалу. Одним з найважливіших напрямів аналізу духовного виміру процесу соціалізації, характерним для вітчизняної філософської думки, є визначення імперативів духовного розвитку молоді на особистісному рівні під впливом тих чи інших соціокультурних чинників. При цьому процес соціалізації розглядається як передусім духовне виховання, як становлення у людині гармонії душі зі світом, а також утвердження духовних цінностей істини, добра, краси, які доповнюються іншими моральними абсолютами такими як гідність, віра, надія, любов.

У соціокультурному контексті духовного становлення підростаючого покоління глибокого вивчення потребують проблеми, пов'язані з механізмом становлення духовної культури молоді на особистісному рівні, створенням соціокультурного та освітнього середовища, сприят-

ливого для духовного зростання підростаючого покоління, визначення мотиваційних основ та проблемних моментів цього процесу, обґрунтування закономірностей та тенденцій у царині формування духовності дітей і молоді з урахуванням особливостей актуалізації духовних цінностей як на різних вікових етапах, так і в залежності від умов соціалізації.

При цьому акцентується, що духовна культура безпосередньо визначає духовну спрямованість особистості, яка втілюється у духовних інтересах, цінностях, орієнтаціях та світогляді, проявляється у наявності віри, переконань, ідеалів та інших духовних регуляторів діяльності і опирається на волю, духовну чуттєвість і світопереживання, притаманні особистості. Сутністю процесу соціалізації як набуття духовної культури є набування сенсу життя у вигляді усталених на особистісному рівні ціннісно-сміслових життєвих орієнтирів, що здійснюється на основі трансформування універсуму зовнішнього буття у внутрішній світ особистості, його творення як незалежної сутності у вигляді поєднання образу світу з моральними основами особистісного буття.

Наявність перетину проблемних полів дослідження духовних чинників соціалізації з боку соціальної філософії та інших галузей знань вимагає вирішення проблеми соціально-філософської предметності даного об'єкта дослідження. У практичному сенсі проблема соціально-філософського аналізу досліджуваного феномена сьогодні набуває особливого значення, оскільки безпосередньо пов'язана з формуванням високого рівня морально-психологічного стану підростаючого покоління, від якого залежить майбутнє країни у всіх вимірах – від економічної конкурентоспроможності до забезпечення національно-культурної самоідентифікації народу. Як вказують науковці, це питання має бути вирішене на шляхах вироблення концептуальних підходів дослідження і на цій основі – виявлення суті феномена й визначення напрямів вирішення проблем, безпосередньо пов'язаних з духовним становленням підростаючого покоління [4, с. 14]. Контекстом для розуміння основ духовного становлення людини є філософські інтерпретації її духовної сутності людини та способів занурення у простір культури свого народу. У цьому сенсі духовна культура дає основи філософського осмислення людського в людині, а також і взаємин людини та навколишнього світу.

На нашу думку, в основі соціально-філософського дискурсу дослідження взаємозв'язку духовної культури та процесу соціалізації має лежати проблематика взаємодетермінації особистісного духовного розвитку та духовного життя суспільства загалом. Духовна культура розгортається у двох формах, які характеризують домінування особистісно-діяльничої та

соціокультурної складових. У першому випадку мова йде про становлення духовних якостей людини й діяльність щодо їх опрідмечування, в іншому – про духовні цінності, які створені людиною й стали надбанням суспільства. Проблеми духовного становлення людини є предметом соціально-філософського дискурсу у тому контексті, в якому вона виступає як соціальна істота. І саме соціальний вимір феномена духовної соціалізації як наслідок взаємодії особистості та суспільства має знаходитися у центрі соціально-філософського аналізу.

На нашу думку, специфіка аналізу саме духовного виміру процесу соціалізації визначається тим, що мова йде про духовний світ підростаючого покоління. Відповідно аналіз духовного світу особистості пов'язаний з процесом її становлення в умовах можливостей свідомого вибору нею ціннісних альтернатив. Також важливим є те, що духовний розвиток особистості у процесі соціалізації має вирішальне значення для формування майбутнього соціуму, яке визначається ціннісними орієнтирами саме підростаючого покоління. Відповідно соціально-філософський аналіз має концентруватися з одного боку на проблемах трансформації загальнодуховних цінностей у особистісні сенсожиттєві пріоритети підростаючого покоління, а з іншого – на впливі інноваційних трансформацій його духовної культури на процес проектування загальносоціальних змін.

Висновки. Таким чином, культура у своєму духовному вимірі надає смисли людському буттю у всій тотальності його проявів, і цим визначається її роль у процесі соціалізації. Результатом духовного виміру процесу соціалізації є набуття молоддю духовного досвіду, розвитку ціннісних орієнтацій, духовних потреб і духовних почуттів. Сутністю духовної соціалізації є набування сенсу життя у вигляді усталених на особистісному рівні ціннісно-сміслових життєвих орієнтирів. В основі соціально-філософського дискурсу дослідження даного феномена має лежати проблематика взаємозв'язку та взаємодетермінації особистісного духовного розвитку та духовного життя суспільства загалом. Найбільше значення має проєктивно-моделюючий напрям соціально-філософського дослідження духовного становлення підростаючого покоління, коли його розглядають у контексті соціального потенціалу розвитку. При цьому максимально широко охоплюється спектр проблем морально-етичного становлення особистості, її соціалізації, актуалізації її духовно-творчих ресурсів, оскільки у цьому випадку мова йде про рушійні сили глобальних соціокультурних трансформацій постсучасного зразка. Розкриваючи саме соціально-філософський зміст духовного становлення особистості, слід насамперед досліджувати його системостворюючий стосовно суспільного розвитку потенціал.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Байдаров Е.У. Культура как духовная субстанция бытия человека и социума в условиях глобализации / Е.У. Байдаров // Вопросы культурологии. - 2011. - № 9. - С. 32-37.
2. Библер В.С. От наукоучения — к логике культуры: два философских введения в XXI век / В.С.Библер. — М.: Мысль, 1990. — 413 с.
3. Вербець В.В. Теоретико-методологічні засади формування духовно-творчого потенціалу студентської молоді: Автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.01 / В.В. Вербець ; Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. — К., 2005. — 40 с.
4. Кучеров В.Е. Духовная культура современной российской молодежи как социальный феномен / В.Е. Кучеров // Вестник Московского государственного гуманитарно-экономического института. - 2011. - № 4 (8). - С. 13-24.
5. Лазаренко Л.А. Духовно-нравственная культура студентов в воспитательном пространстве института / Л.А. Лазаренко // Экономика. Право. Печать. Вестник КСЭИ. - 2013. - № 1-2 (57-58). - С. 118-123.
6. Омельченко О.П. Духовний розвиток учнівської молоді в регіональному культурно-освітньому просторі: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / О.П. Омельченко ; Східноукр. нац. ун-т ім. В.Даля. — Луганськ, 2006. — 20 с.

Стаття надійшла до редакції 24.01.2016

REFERENCES:

1. Baydarov, E.U., 2011. Kultura kak duhovnaya substantsiya byitiya cheloveka i sotsiuma v usloviyah globalizatsii [Culture as a spiritual substance of human life and society in the context of globalization]. Voprosy kulturologii 9, 32-37 (in Russian).
2. Bibler, V.S., 1990. Ot naukoucheniya — k logike kulturyi: Dva filosofskih vvedeniya v XXI vek [From the science of knowledge - to the cultural logic: Two philosophical introduction to the XXI century]. Myisl, Moscow (in Russian).
3. Verbet's', V.V., 2005. Teoretyko-metodolohichni zasady formuvannya dukhovno-tvorchoho potentsialu student-s'koyi molodi: Avtoref. dys... d-ra ped. nauk: 13.00.01 [Theoretical and methodological principles of formation of spiritual and creative potential of students]. Kyev (in Ukrainian).
4. Kucherov, V.E., 2011. Duhovnaya kultura sovremennoy rossiyskoy molodezhi kak sotsialnyiy fenomen [Spiritual culture of modern Russian youth as a social phenomenon]. Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo gumanitarno-ekonomicheskogo instituta 4 (8), 13-24 (in Russian).
5. Lazarenko, L.A., 2013. Duhovno-nravstvennaya kultura studentov v vospitatelnom prostranstve instituta [The spiritual and moral culture of students in educational space of the institute]. Ekonomika. Pravo. Pechat. Vestnik KSEI 1-2 (57-58), 118-123 (in Russian).
6. Omel'chenko, O.P., 2006. Dukhovnyy rozvytok uchniv's'koyi molodi v rehional'nomu kul'turno-osvitn'omu prostori: Avtoref. dys... kand. ped. nauk: 13.00.07 [Spiritual development of students in regional cultural and educational space: Author. Thesis ... candidate. ped. Sciences: 13.00.07]. Skhidnoukr. nats. un-t im. V.Dalya. Luhans'k (in Ukrainian).

Гірліна Наталія Юрїївна - старший викладач

Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

Адреса: 49006, м. Дніпропетровськ, вул. Свердлова, 70

E-mail: yu_h@inbox.ru

Hirlina Natalia Yuriyivna - senior lecturer

Dnipropetrovsk regional institute of postgraduate pedagogical education

Address: 70, Sverdlov Str., Dnipropetrovsk, 49006, Ukraine

E-mail: yu_h@inbox.ru